

A MAGYARORSZÁGI MUNKAPIAC 2015-BEN

BAKÓ TAMÁS & LAKATOS JUDIT

A gazdasági környezet alakulása
Munkaerő-kereslet és -kínálat
Munkanélküliek és potenciális munkaerő-tartalék
A kereset alakulása
Hivatkozások

A GAZDASÁGI KÖRNYEZET ALAKULÁSA

A magyar GDP növekedési üteme – az előzetes adatok szerint – közel 3 százalék volt 2015-ben. A kedvező növekedési ütemhez nem csekély mértékben járult hozzá az uniós források lehívásának felpörgetése, a főbb uniós partnereink jó gazdasági teljesítménye, valamint az alacsony olajár, ami egyebek mellett finanszírozhatóvá tette a kormány rezsi csökkentési programját. A külkereskedelmi többlet mintegy kétharmada a szolgáltatásokhoz – különösen a turizmus, szállítás, valamint kisebb mértékben a számítástechnikai és információs szolgáltatások – kötődik (MNB, 2016).

A gazdasági élénkülés belföldi motorja termelési oldalról az ipar és a szolgáltatások, felhasználási oldalról pedig a lakossági fogyasztás bővülése mellett az export volt. A fogyasztásnövekedésből azonban a társadalom leszakadó rétegei, a szociális jövedelemből és kizárólagosan a közmunkából élők nem igazán részesültek. A jövedelem és a fogyasztás terén fennálló jelentős különbségeket 2015-ben sem sikerült csökkenteni. Mivel az uniós források ilyen mértékű beáramlásával hosszú távon nem lehet számolni, ezért a növekedési ütem fenntartása komoly kihívásokat jelent. Növekedési képességbe li lemaradásunk a régió többi országához képest az Európai Bizottság 2016. évi ország jelentése szerint nőtt (EB, 2016). Ennek okát a jelentés kidolgozói a termelékenység alacsony szintjében, a gyenge innovációban, az üzleti szférát érintő bizonytalanságban látják, valamint abban, hogy az ágazati különadók fékezik a beruházási kedvet.

A foglalkoztatási ráta impozáns emelkedése a népesség korstruktúrájának kedvezőtlen irányú változása ellenére is javított a munkának a növekedéshez történő hozzájárulásán. A foglalkoztatási mutatók alakulásában jelentős szerepet játszottak az elmúlt években végrehajtott strukturális reformok, különösen a munkanélküli-támogatási rendszer átalakítása, a közmunkaprogramokba bevontak körének kibővítése, illetve a korai munkapiaci kilépés lehetőségeinek drasztikus korlátozása. Elvileg idetartozik a tankötelezettség korhatárának 18 évről 16 évre történő leszállítása is, jóllehet ennek hatása egyelőre nem kimutatható.

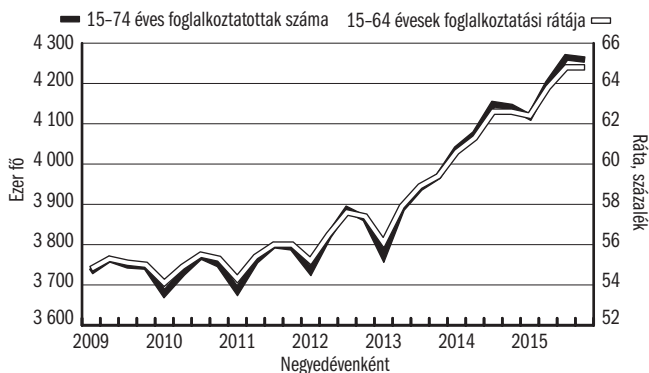
A jelenlegi húzó ágazatok közepes fejlettségi szintet konzerválnak, miközben hiányzik a magas $k + f$ tartalmú területek kiemelt fejlesztése. Igaz, hogy ennek képzési oldalról sincsenek meg az előfeltételei. Döntően a jelentős bérkülönbségek miatt, a kelet-közép-európai országok – és köztük növekvő mértékben Magyarország is – fokozottan ki van téve a munkaerőpiaci migráció negatív következményeinek. Nem pusztán arról van szó, hogy ez egyes szakmáknál a migráció munkaerőhiányt okoz, hanem arról, hogy a külföldi mun-

kavégzés inkább a nagyobb szakmai tudással rendelkezőknek és mindenekelőtt az átlagosnál vállalkozóbb szelleműeknek jelent kihívást, azoknak tehát, akiknek munkájára itthon is nagy szükség lenne. Ugyanakkor azt is látjuk, hogy az ingázók között magasabb azoknak az aránya, akik korábban munkanélküliek voltak, mint a belföldön dolgozók között (Bodnár–Szabó, 2014).

MUNKAERŐ-KERESLET ÉS -KÍNÁLAT

2015-ben a munkaerőforrásnak számító 15–64 éves korosztály létszáma éves átlagban mintegy 60 ezer fővel maradt el az egy évvel korábbitól, amihez a demográfiai (születés, halálozás) eredetű csökkenés mellett a nemzetközi vándorlás negatív egyenlege is hozzájárult.¹ Az öregségi nyugdíjkorhatár emelése folyamatos, így egy közel 150 ezer főt számláló évjáratral nőtt azok száma, akiknek így még elvileg jelen kell lenniük a munkaerőpiacon. A potenciális munkaerő-kínálatot még két további, bár hatásukban az előbbihez képest jóval kisebb jelentőségű tényező is növeli: a kötelező közoktatási részvétel korhatárának 16 évre történő módosítása, illetve a gyermekgondozási ellátás melletti munkavállalás korlátainak lebontása. A foglalkoztatási ráta 2015. évi javulásában így részben kifejezésre jutott a hányados nevezője: a 15–64 éves népesség számának csökkenése, miközben számlálójának növekedéséhez a potenciális kínálatot bővítő intézkedések is hozzájárultak.

1. ábra: A foglalkoztatottak létszáma (bal tengely) és a 15–64 évesek foglalkoztatási rátája (jobb tengely), 2009–2015

Forrás: KSH munkaerő-felmérés.

¹ A népesség-továbbszámítás a vándorlási egyenlegnél csak a bizonylatolt be- és kivándorlással számol, ami az unián belüli szabad munkaerőmozgás lehetőségére és a külföldi munkavállalás be nem jelentésének következménymentességére tekintettel biztos, hogy a valószínűleg kisebb kivándorló létszámot jelenít meg.

A foglalkoztatottak létszáma 2013-ban már elérte a válság előtti szintet, 2014-ben pedig a KSH munkaerő-felmérése további igen jelentős, 208 ezres létszámnövekedést mutatott ki, aminek körülbelül egynegyede a közfoglalkoztatásba bevontak körének bővítéséből következett. 2015-ben, ha nem is az előző évivel azonos ütemben, de tovább nőtt a foglalkoztatottak létszáma. Éves átlagban a számuk meghaladta 4 millió 210 ezret, ez közel 110 ezer fővel volt ma-

gasabb az előző évinél, s egyben a munkaerő-felmérés 1992. évi indulása óta mért legmagasabb értéket jelentette. A 15–64 éves népességre számított 63,9 százalékos foglalkoztatási ráta a válság mélypontját jelentő 2010. évi szinthez képest 9 százalékpontos javulást mutatott (bár ebből közel 2 százalékpont a nevező időközbeni csökkenésével magyarázható), s ezzel az uniós átlag már elérhető közelségbe került.² A létszámnövekedésnek – hasonlóan a korábbi évekre jellemzőhöz – három fő forrása volt, de az ezek közötti arányok 2015-ben némileg eltértek a korábbi évekre jellemzőtől.

1) A növekedés legnagyobb súlyú tényezőjévé a hazai elsődleges munkaerőpiac vált. A KSH munkaerő-felmérésének adatai szerint mintegy 60 ezerrel többen találtak itt munkát, mint egy évvel korábban. Ez egybecseng az intézményi munkaügyi statisztika³ adataival, amely az öt fő feletti vállalkozások közel 1910 ezer embernek munkát adó körében 54 ezer fős létszámnövekedést regisztrált.

Ezen belül a legnagyobb létszámú nemzetgazdasági ág, a 646,6 ezer főt alkalmazó feldolgozóipar létszámnövekedése 0,2 százalékponttal haladta meg a vállalkozási szféra átlagát, de az egyes területek létszámdinamikája jelentősen eltért. Kiemelkedő ütemben, 7,4 százalékkal nőtt a járműgyártás, illetve 6,2 százalékkal a gumi-, műanyag és nem fém ásványi termékek gyártása ágazatcsoport alkalmazásban állóinak létszáma, miközben a nagyobb létszámúak közül a textiláru, ruházati, bőr és bőrtermék gyártása és a fafeldolgozás, papírtermékek gyártása, nyomdai tevékenységek ágazatcsoport az előző évinél kevesebb embert foglalkoztattak.

A százezren felüli létszámú ágazatok közül a kereskedelem, gépjárműjavítás ágazatban a – vasárnapi boltbezárás ellenére is – 3 százalékos volt a létszámbővülés, ráadásul úgy, hogy a teljes munkaidős foglalkoztatotti körben ez 4,4 százalékos jelentett, miközben kevesebben dolgoztak részmunkaidőben. Az adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység ágazatban 4,9 százalékkal, az építőiparban pedig 1,3 százalékkal dolgoztak többen az egy évvel korábbinál.

A kisebb létszámú nemzetgazdasági ágak közül a lakossági vásárlóerő bővülésének és kedvező idegenforgalmi mutatóknak köszönhetően kiugró, 6,6 százalékos létszámnövekedés jellemezte a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátást, míg a szakmai, tudományos, műszaki tevékenység legalább öt fős vállalkozásainál még ennél is jelentősebb, 6,9 százalékos növekedés ment végbe.

A költségvetési szférában, normál munkakörben (azaz nem közfoglalkoztatóként) az előző évinél 0,5 százalékkal többen 698 ezren dolgoztak. A növekedés döntő része a közigazgatás, védelem, kötelező társadalombiztosítás ágazatra összpontosult, miközben a humán egészségügyi és szociális ellátás csökkent.

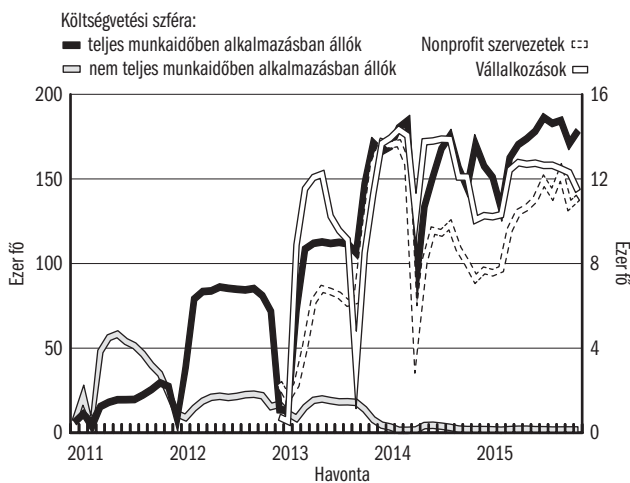
2) A foglalkoztatás 2015. évi növekedéséhez – ugyan a megelőző két évre jellemzőnél jóval kisebb mértékben – és a jelenlegi magas szinthez (és a kedvező munkanélküliségi mutatóhoz) igen erőteljesen járult hozzá az közfoglal-

2 – 2015. negyedik negyedévében az EU-28 15–64 évesekre vonatkozó foglalkoztatási rátája 66,0 százalék, a magyar mutató pedig 64,8 százalék volt.

3 Az intézményi statisztika valójában az álláshelyeket és nem a személyeket veszi számba, ez a két adat a vállalkozások körében lényegében megegyezik.

koztatás (2. ábra). A munkaerő-felmérésben 2015-ben éves átlagban 212 ezren kerültek ebbe a kategóriába, 36 ezerrel többen, mint egy évvel korábban.⁴ A közfoglalkoztatásért felelős Belügyminisztérium éves jelentésében 208,1 ezer fős átlagos létszám szerepel, míg a KSH adatai szerint a havi munkaügyi statisztika által megfigyelt körben átlagosan az előző évinél 5 százalékkal többen, 192 ezren közfoglalkoztatottként jutottak jövedelemhez. Azt, hogy a közfoglalkoztatás szerepe mennyire lényeges a foglalkoztatási helyzet, és át-
tételen az életszínvonal alakulásában, még jobban érzékelteti az a BM-adat, amely szerint 2015-ben összesen már 348 ezren voltak azok, akik legalább egy napot, (de jellemzően 6–10 hónapot) közfoglalkoztatottként dolgoztak. A nyilvántartott álláskereső több mint egyharmada (36,2 százaléka) a közfoglalkoztatás irányába lépett ki a rendszerből, de ez az arány a szakképzetlenek esetében 40 százalék feletti volt.⁵

2. ábra: A közfoglalkoztatottak számának havonkénti alakulása a költségvetési szférában (bal tengely) és a vállalkozások, valamint a nonprofit szervezetek szerint (jobb tengely), 2011–2015 (ezer fő)

Forrás: Havi munkaügyi jelentések.

4 A KSH munkaerő-felméréseinek létszámadata, de mindenekelőtt az éves növekedés mértéke magasabb, mint a BM nyilvántartásából számolt és megbízhatóbbnak tekinthető adat. Ennek fő oka vélhetően a válaszadók pontatlan visszajelzése (recall error). A közfoglalkoztatásban rendszeresen résztvevők, akik egy program lejártaival a következő indulásáig jellemzően nyilvántartott álláskereső, nem feltétlenül emlékeznek pontosan a kérdéses heti státusukra, illetve elképzelhető, hogy az átmeneti időszakban is közfoglalkoztatottnak tekintik magukat. Az információban rejlő bizonytalanságot növeli, amikor a célszemély helyett a háztartás egy felnőtt tagja adja meg a válaszokat.

5 Ez mutató az úgynevezett közfoglalkoztatási ráta, amely a közfoglalkoztatásban résztvevők számát viszonyítja a közfoglalkoztatottak és a regisztrált álláskereső együttes létszámához (BM, 2016).

Kétségtelen, hogy a közfoglalkoztatással elérhető jövedelem nagyobb, mint az évek óta változatlan összegű foglalkoztatást helyettesítő támogatásból származó jövedelem, és legalább a munkához szükséges alapvető készségek megőrzésében segít, viszont az elmúlt évek tapasztalatai és számos kutatás azt mutatják, hogy nem nyitja meg az elsődleges munkaerőpiacra való visszatérés útját (Csoba–Nagy, 2011, Köllő–Scharle, 2011, Cseres-Gergely–Molnár, 2015). 2015-ben a munkanélküliség kezelésére hivatott pénzügyi források 65 százalékát a közfoglalkoztatás finanszírozására fordították, míg a visszatérés szempontjából hatékonyabb programokra kevés pénz jutott. A közfoglalkoztatás munkaerőpiaca minden tekintetben, így földrajzilag is erősen szegregált,

2015 decemberében háromból egy közfoglalkoztatott Borsod-Abaúj-Zemplén, illetve Szabolcs-Szatmár-Bereg megye valamelyikében élt. A kiterjedt közfoglalkoztatás megítélése ambivalens. A legutóbbi európai uniós országértékelés úgy fogalmazott, hogy „közmunaprogram segített a munkanélküliségi ráta csökkentésében (és tegyük hozzá azt is, hogy javítja a foglalkoztatási mutatókat), de nem javítja kellő mértékben a résztvevők foglalkoztathatóságát ... nem támogatja kellőképpen a résztvevők nyílt munkaerőpiacra történő visszavezetését. Ez azzal a kockázattal jár, hogy a résztvevők a rendszerben ragadnak.” (EU, 2016, 3. és 46. o.) További fontos, bár a közfoglalkoztatáshoz csak közvetve kapcsolódó kritikai észrevétele volt a jelentésnek, hogy a társadalmi ellátórendszer nem tudja megvédeni a legsérülékenyebbeket, az oktatás sem segít a társadalmi különbségek áthidalásán, a munkanélküli-ellátás pedig a legrövidebb az EU-ban, és átlagosan nem elég arra, hogy valaki állást találjon. A közfoglalkoztatás kiterjesztése a munkaerőpiaci globális mutatók mellett számos más mutatót is markánsan befolyásol (például iskolai végzettség vagy terület szerinti foglalkoztatási ráta).

3) A foglalkoztatás bővülés harmadik és egyben információkban legszegényebb dimenziója a külföldi munkavállalás. A KSH munkaerő-felmérésében 2015-ben 111 ezren, az előző évinél 11 százalékkal többen jelöltek meg munkavégzésük helyül más országot. Közülük legtöbben Ausztriában dolgoztak, s állandó lakóhelyük alapján (határ menti megyék erős felülreprezentáltsága) vélelmezhető, hogy jelentős részük ingázó, illetve szezonmunkás volt (*I. táblázat*). A második helyen Németország állt, amely az úgynevezett kétlaki migráció (vagyis amikor a főkérdésű külföldön dolgozik, és keresetéből eltartja itthon élő családját) tipikus terepe. A harmadik legfontosabb célország az Egyesült Királyság, viszont itt egyértelmű, hogy a kint élő és dolgozó magyaroknak csak töredéke jelenik meg a hazai felvételben. Ennek egyik oka lehet, hogy magas a fiatalok aránya, akiket a szülői háztartás már nem sorol tagjai közé, illetve az, hogy anyaországtól való távolság miatt a kétlaki életmód válalása eleve nehezebb.

1. táblázat: A magyar munkaerő-felmérésben külföldi munkahelyet megadók száma

Ország	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ausztria	17 463	22 866	29 820	44 702	44 102	52 684
Németország	11 347	13 682	23 771	28 630	29 723	31 277
Egyesült Királyság	7 662	8 200	8 931	8 293	6 503	9 309
Egyéb EU-ország	9 549	12 465	12 927	10 973	13 319	12 425
Egyéb ország	3 513	4 137	4 940	4 777	6 094	5 362
Összesen	49 534	61 350	80 389	97 375	99 741	111 057

Forrás: Saját számítás a KSH munkaerő-felmérése alapján.

E három ország együttesen a külföldi munkahellyel rendelkezők több mint 82 százalékát jelentette meg. Ez az arány pontosan ugyanannyi, mint amely-

nyit az európai munkaerő-felmérés (*European Labour Force Survey, EU-LFS*) legalább egy éve az adott országban élő magyar állampolgárságú foglalkoztatottakra vonatkozóan kimutat,⁶ de a három fő célország közötti arány erősen eltér a KSH munkaerő-felmérésből származótól. Az osztrák felvétel szerint a magyar felvételben szereplőnek kevesebb mint fele a magyar állampolgárságú foglalkoztatott, ami egyben azt is bizonyítja, hogy az Ausztriában dolgozó magyarok jelentős része olyan ingázó, akinek nincs ausztriai lakás címe. Az Ausztriában dolgozó magyarok esetében tehát a két felvétel adata összeadható. A német munkaerő-felmérés adata több mint két és félszerese a magyarnak, de a két sokaság közötti átfedés biztos, hogy nagyobb, mint az Ausztriában dolgozók esetében, hiszen a Németországban dolgozóknak ott is kell lakóhellyel rendelkezniük. A legnagyobb eltérés a két adatsorban az Egyesült Királyság esetében mutatkozik. Míg a magyar felvétel az utóbbi öt évben stabilan 7–9 ezer körüli foglalkoztatotti létszámot jelzett, a megfelelő tükörstatisztikában magyar állampolgársággal rendelkező foglalkoztatottak száma 2011-ben ennek négyszerese, 2014-ben pedig már nyolcszorosa volt.

2011-hez képest a magyar munkaerő-felmérésben is épp úgy megduplázódott a külföldi munkahelyet megjelölők száma, mint ahogy a közösségi munkaerő-felmérésekben is kétszer annyi a magyar állampolgárságú foglalkoztatott szerepelt 2014-ben, mint 2011-ben. Az országonkénti arányok mellett azonban az abszolút számokban is jelentős az eltérés, míg a magyar munkaerő-felmérés 47 ezer fős növekedést, az uniós tükörstatisztikák közel 90 ezer fős növekedést jeleznek 2011 és 2014 között. *Varga* (2015) tanulmánya ugyanakkor arra hívja fel a figyelmet, hogy az orvosok esetében a külföldre vándorlás mellett ugyanolyan súlyú probléma a belföldi pályaelhagyás is.

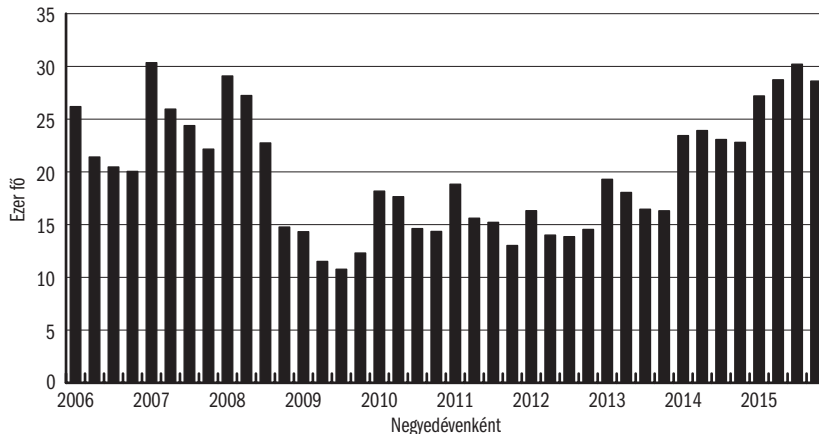
A vállalkozások munkaerő-kereslete is jelentősen élénkült az utóbbi két évben. A legalább öt fős vállalkozásoknál 100 álláshelyre 1,5 olyan jutott, amelynek betöltése érdekében a munkáltatók lépéseket tettek. Az üres álláshelyek konjunktúra-előrejelzési mutatóként használt arányszáma (és a betöltésre váró állások száma) ezzel elérte a válság előtti szintet. Ami új vonás, hogy a betöltésre váró álláshelyek számának időbeli alakulása már nem követi a korábbi mintát (ami az első negyedévben a nyugdíjazások miatti magas, majd fokozatosan csökkenő betöltésre váró álláshelyi számot jelentett), mert az első negyedévihez képest 2015-ben év közben tovább növekedés következett be (3. ábra).

MUNKANÉLKÜLIEK ÉS POTENCIÁLIS MUNKAERŐ-TARTALÉK

A munkanélküliek számának csökkenése a foglalkoztatottak létszámának emelkedését csak fáziskéséssel követte (4. ábra). Miközben a foglalkoztatottak létszáma 2010-től folyamatosan nőtt, és 2013-ban már lényegében elérte a válság előtti szintet, a munkanélkülieké egészen 2012-ig alig változott.

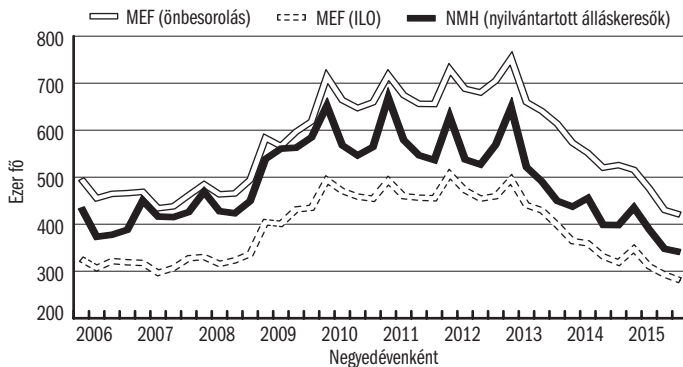
⁶ Az utolsó, már rendelkezésre álló uniós adatsor a 2014 évi, így az összehasonlításban is a 2014. évi magyar adatok szerepelnek.

3. ábra: Üres álláshelyek a versenyszférában, 2006–2015 (ezer fő)

Forrás: Üres álláshelyek intézményi statisztikája.

4. ábra: A regisztrált álláskeresők, az ILO-definíciónak megfelelő és az önbesorolás szerinti munkanélküliek létszámának változása, 2006–2015

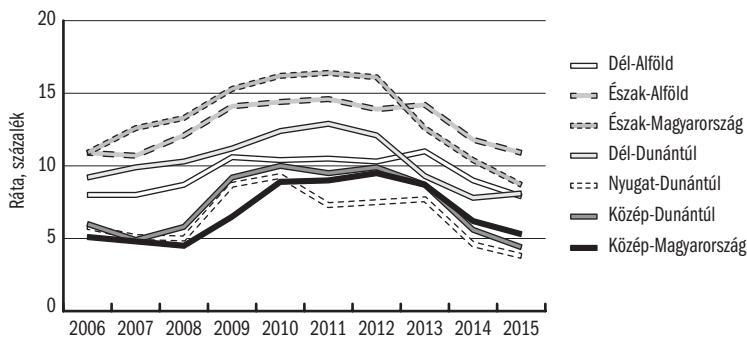
Forrás: NFSZ/NGM, KSH munkaerő-felmérés.

A 2013-tól megindult csökkenés is elmaradt attól, mint amit a foglalkoztatás bővülése elvileg indokolt volna, mivel a közfoglalkoztatás kiterjesztésére a korábbi inaktív státusúak egy részét is a munkaerőpiaci belépésre ösztönözte. Ez a folyamatos beáramlás 2015-re lényegében megszűnt, és a KSH munkaerő-felmérésében az ILO-definíció szerinti munkanélküliek száma éves átlagban 307,8 ezerre mérséklődött, ami 6,8 százalékos munkanélküliségi rátának felelt meg. Részben a foglalkoztatási szint növelését ösztönző kormányzati beavatkozásnak köszönhető, hogy a magyarországi munkanélküliség szintje az Európai Unió rangsorának legkedvezőbb harmadába került. A nyilvántartott álláskeresők száma 2015-ben 422 ezerről 378 ezerre csökkent, és a munkaerő-felmérésben magukat munkanélküliként meghatározóké is a 2000-es évek első felét jellemző szintre süllyedt.

Az úgynevezett ILO-munkanélküliek száma minden lényeges megközelítésben tovább mérséklődött. A férfiak közül csaknem 20 ezerrel, a nők közül pedig 16 ezerrel voltak 2015-ben éves átlagban kevesebben munkanélküliek, mint egy évvel korábban. Míg a válság egyik következményeként a férfiak munkanélküliségi rátája meghaladta a nőkéét, 2013-tól újra a nőkre jellemző a magasabb érték, és a különbség növekszik. 2015-ben a férfiak munkanélküliségi rátája 6,6 százalék volt, szemben a nők 7 százalékaival. Az ifjúsági munkanélküliségi ráta 20,4 százalékról 17,3 százalékra változott, de így is közel minden ötödik munkanélküli 25 évesnél fiatalabb. Míg sok országban a magas ifjúsági munkanélküliség magyarázata a tanulás melletti munkavállalási lehetőség keresése, Magyarországon a fiatal munkanélküliek jó részére a korai iskola elhagyás és az emiatti elhelyezkedési nehézség a jellemző. Az ifjúsági munkanélküliség csökkenése ellenére továbbra is magas a nem foglalkoztatott, az oktatásban és képzésben nem részesülő fiatalok aránya.

A legfeljebb alapfokú végzettségű munkanélküliek száma, hasonlóan a munkaerőpiacon szintén képzetlennek minősülő gimnáziumi érettségizettekhez, 2015-ben már alig csökkent, míg, a szakmunkásképzőt, szakiskolát végzettek 13 ezerrel, a szakközépiskolát végzettek közel 10 ezerrel lettek kevesebben. Az, hogy a munkanélküliség csökkenéséből főleg a szakirányú középfokú végzettségűek profitáltak (a munkanélküliek között csak kis számban jelenlevő diplomások mellett) egybe vág azzal, hogy az ilyen végzettségűeket nagy tömegben foglalkoztató vállalkozások foglalkozottjainak száma nőtt leginkább. A munkanélküliségi ráta valamennyi régióban csökkent, de hasonlóan a foglalkoztatási ráta által jelzethez, ez a jelentős regionális különbségeken semmit sem változtatott (5. ábra).

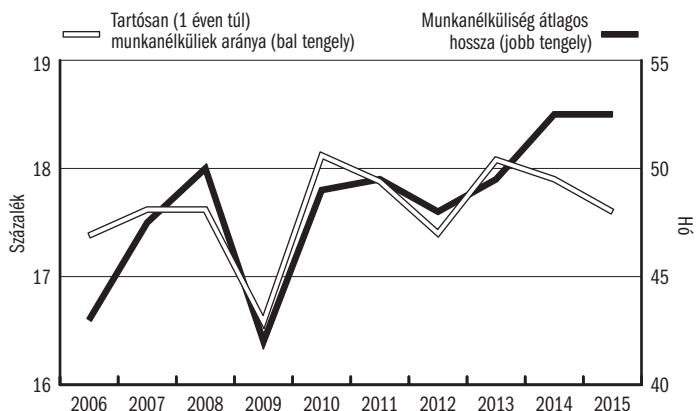
5. ábra: Munkanélküliségi ráta Magyarország régióiban, 2006–2015

Forrás: KSH munkaerő-felmérés.

A munkanélküliség átlagos időtartama 2015-ben az előző évvel megegyezően 18,5 hónap volt, a tartós munkanélküliek aránya viszont 49,5 százalékról 48 százalékra csökkent, azaz a tartósan munkanélküliek álláskeresési ideje meghosszabbodott (6. ábra).

6. ábra: A munkakeresés átlagos hossza (jobb tengely) és a tartósan (egy éven túl) munkanélküliek aránya (bal tengely), 2006–2015

Forrás: KSH munkaerő-felmérés.

A regisztrált álláskereső létszámának alakulását a közfoglalkoztatás erőteljesebben és közvetlenebbül befolyásolja, mint az ILO-munkanélküliekét. Ezt jelzi, hogy márciusban, amikor a közfoglalkoztatás keretében dolgozók száma az előző évben indított programok befejeződésének következményeként a legalacsonyabb volt, a nyilvántartott munkanélküliek száma az éven belüli legmagasabb szintre nőtt.

A támogatási rendszer 2011. évi átalakításának hatása (az álláskeresői járadék folyósítási idejének három hónapra csökkentése, az álláskeresői segélyre való jogosultságnak a legfeljebb öt évvel a nyugdíjazás előtt állókra történő korlátozása, a szociális alapú juttatásnak a közmunkával, illetve az aktív programokban való részvétellel való összekapcsolása) lényegében már 2014-ben kiteljesedett, s így a 2015. évi trendeket már nem befolyásolta. Biztosítási alapon járó álláskeresői ellátásra 57 ezren voltak jogosultak, nagyjából ugyanannyian, mint az előző évben, miközben rendszeres szociális ellátásban 5 százalékkal kevesebben részesültek – tehát annyival, mint amilyen arányban a közfoglalkoztatottak száma nőtt.

A formális definíciónak (például ILO-munkanélküli vagy regisztrált álláskereső) eleget tevő munkanélküliek mellett a munkaerőpiacon nem kis számban vannak jelen olyanok, akik bizonyos feltételek teljesülése esetén foglalkoztatottá tudnának (kívánnak) válni. Az Eurostat a potenciális munkaerő-tartalék fogalmát az ILO-munkanélküliség definíciója mellett három további kategória hozzászámításával határozta meg. Ezek a következők: 1) alulfoglalkoztatottak, vagyis akik részidős állásukat teljes munkaidősre cserélnék, 2) a munkát kereső, de azt két héten belül megkezdeni nem tudók, illetve 3) akik szeretnének dolgozni, de valamilyen okból nem keresnek állást. Az potenciális munkaerő-tartalék definíciójának 2014-ben 623,4 ezren, 2015-ben pedig 525,4 ezren feleltek meg, amelyből 74,5 ezren voltak az ügy-

nevezett alulfoglalkoztatottak. Ha a magukat munkanélkülinek minősítők 460 ezres létszámához hozzáadjuk az ez utóbbi kategóriába tartozókat, az így kapott szám pontosan megegyezik a potenciális tartalékként definiáltak számával. A kétféle adatsor azt jelzi, hogy jelenleg összességében elvben mintegy félmillió kínálati többlet jellemzi a munkaerőpiacot, viszont tudható, hogy ennek egy része csak igen nehezen vagy speciális körülményei miatt egyáltalán nem tehető foglalkoztatottá.

A munkavállalási korúnak tekintett 15–64 évesek közül 2015-ben 2 millió 48 ezer fő gazdaságilag különböző okból nem volt aktív, 5,9 százalékkal kevesebben, mint egy évvel korábban (2. táblázat). Ebből a legnagyobb csoport, a nyugdíjasok, járadékosok számát döntően a nyugdíjkorhatár folyamatos emelése, a tanulókét a demográfiai ok mellett a kötelező közoktatási részvétel korhatárának leszállítása, illetve a korábbi évekre jellemzőnél kisebb felsőoktatási továbbtanulási kedv alakította. A pénzügyi munkanélküli-ellátás igénybevételének korlátozása miatt csökkent az ellátás mellett inaktívnak minősülők száma, a közmunkaprogramok kiterjesztése, illetve a gazdasági élénkülés pedig a korábbinál nagyobb számú úgynevezett egyéb inaktívnak biztosította a belépést a munkaerőpiacra.

2. táblázat: A 15–64 éves inaktívak száma nem és az inaktivitás oka szerint

	2015			2015/2014		
	férfi	nő	együtt	férfi	nő	együtt
Megnevezés	ezer fő			százalék		
Nyugdíjas, járadékos	316,6	475,4	792,0	88,4	92,8	91,0
Gyermekgondozási ellátásban részesülő	3,1	236,9	240,0	104,0	100,9	101,0
Munkanélküliként ellátásban részesülő	27,4	22,9	50,3	73,1	66,0	69,7
Tanuló	345,1	343,7	688,8	97,8	98,5	98,2
Ápolási díjban és árva-ellátásban részesülő	13,9	33,5	47,4	99,8	111,2	107,6
Egyéb inaktív	91,3	138,0	229,3	93,8	90,8	92,0
15–64 éves inaktívak összesen	797,3	1250,3	2047,7	92,4	95,3	94,1

Forrás: KSH munkaerő-felmérés.

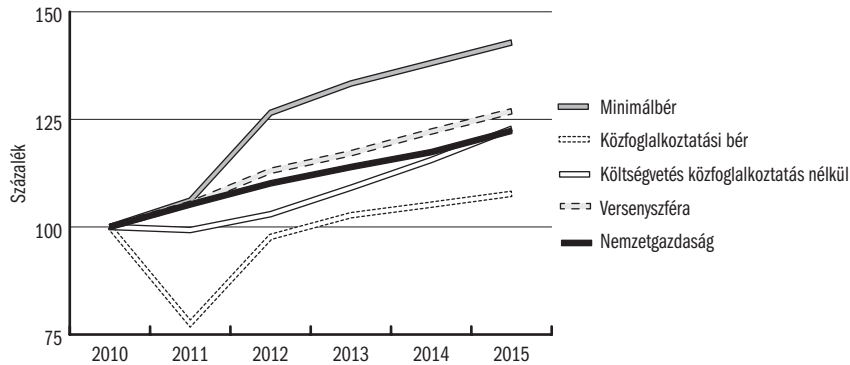
A KERESLET ALAKULÁSA

A keresetek alakulásának szabályozása szempontjából a gazdaságnak három szegmense különböztethető meg: 1) a versenyszektor, 2) központi költségvetés és 3) a bérezés tekintetében elkülönült közfoglalkoztatás (ez utóbbiban a kereseteket kizárólag a kormányrendeletek határozzák meg).

1) A vállalkozások körében (beleértve a nonprofit szervezeteket és az olyan többségi állami tulajdonú gazdálkodó szervezeteket, mint a Posta vagy

a MÁV) a minimálbér-megállapodás mellett csak a jóval kisebb súlyú bér-megállapodás képviseli az általános szabályzó elemeket, míg a kereseti átlagot a gazdálkodó szervezetek – eredményein alapuló – bérpolitikája alakítja (7. ábra).

7. ábra: Kereseti index alakulása (2010 = 100)

Forrás: KSH intézményi munkaügyi statisztika.

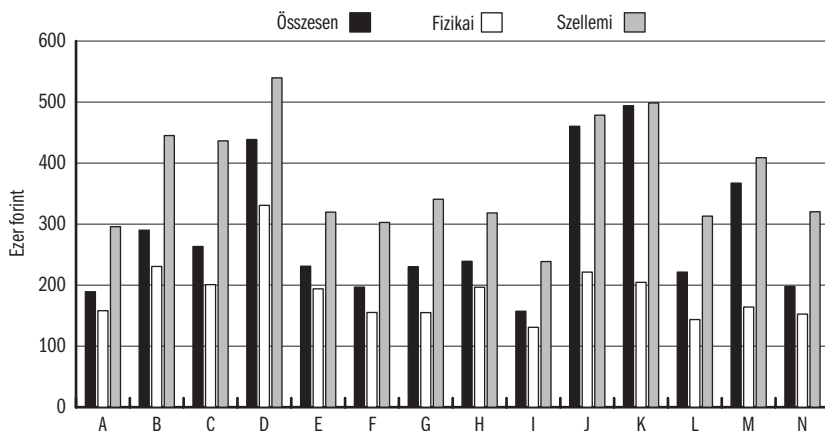
2015-ben a minimálbér (illetve a garantált bérminimum) 3,4 százalékkal nőtt (az előbbi havi bruttó 105 ezer, az utóbbi havi bruttó 122 ezer forintra), ami némileg alacsonyabb volt, mint a versenyszektor egészére jellemző 3,9 százalék, de lényegében 2013 óta a versenyszféra átlagkeresetének és a minimálbérnek a növekedési üteme egymással összhangban áll. Ez az összhang biztosítja azt, hogy az alacsony bérű területeken dolgozók kereseti lemaradása ne növekedjen, illetve a kisméretű gazdálkodóktól, ahol nemritkán csak a javadalmazás egy része jelenik meg kereset formájában, legalább a minimálbér utáni adók és járulékok befolyjanak, és a dolgozókat egy emelkedő befizetés alapján illessék meg a különböző juttatások (betegszabadság, nyugdíj). A relatíve magas összegű minimálbér ugyanakkor rontja a képzetlen, alacsony termelékenységű álláskeresők elhelyezkedési esélyét az elsődleges munkaerőpiacon, ezzel is kényszerítve őket a rosszul fizető, de teljesítménykövetelménytől lényegében mentes közfoglalkoztatás tartós vállalására.

Annak ellenére, hogy 2015 összességében sikeres évnek mondható, a versenyszektorban a keresetnövekedés üteme 0,4 százalékponttal elmaradt az előző évitől. Ami a két utolsó évben közös, hogy a kereseten belül növekszik a nem rendszeres kereseti elemek súlya. 2014-ben a rendszeres kereset 3,8 százalékos növekedési üteme mellett a nem rendszeres kereset 10,3 százalékkal múlta felül az előző évit, míg 2015-ben a megfelelő mutató 3,7 százalék, illetve 6,5 százalék volt. 2015-ben a teljes kereset 8 százalékát kitevő nem rendszeres kereseti rész a versenyszféra megfigyelt szegmensében átlagosan 21,1 ezer forintnak felelt meg. Súlya kiemelkedett a villamosenergia-, gáz-, gőzellátás, légkondicionálás, (17,0 százalék) a pénzügyi, biztosítási tevékenység (13,6 százalék) nemzetgazdasági ágakban, s még ennél is nagyobb részt képviselt

a feldolgozóiparon belül a kőolaj-feldolgozás, kokszyártás alágazatban (19,6 százalék). A fizikai állománycsoportba tartozók teljes keresetéből a nem rendszeres kereseti rész 5 százalékot, a szellemieknél 10,1 százalékot jelentett. (A versenyszférában a fizikai és szellemiek keresetét jellemző 2015 évi 2,15-szeres különbség csak 2,05 lenne, ha a nem rendszeres keresetből mindkét állománycsoportba tartozók azonosan részesülnének.)

A versenyszféra túlsúlya vagy kizárólagossága jellemezte nemzetgazdasági ágak közül hagyományosan a pénzügyi, biztosítási tevékenység keresetei a legnagyobbak, itt havi 494,0 ezer forint volt a bruttó kereseti átlag (8. ábra). Ezt az információ és kommunikáció (460,3 ezer forint), illetve a villamosenergia-, gáz-, gőzellátás légkondicionálás (438,6 ezer forint) nemzetgazdasági ágak követték. A keresetek nagysága tekintetében átlagosnak számító feldolgozóiparon belül 644 ezer forintos kereseti átlagával a kokszyártás, kőolaj-feldolgozás volt a csúcstartó, míg a második helyen 440,2 ezer forinttal a gyógyszergyártás állt. Az előbbi kereseti átlaga négyszerese volt a feldolgozóipar legrosszabbul fizető területére a textil, ruházati, bőr és bőrtermékek gyártására (160,1 ezer forint) jellemzőnek.

8. ábra: Bruttó kereset alakulása a versenyszféra jelentősebb nemzetgazdasági ágaiban, 2015 (ezer forint)

A: Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat, B: Bányászat, kőfejtés, C: Feldolgozóipar, D: Villamosenergia-, gáz-, gőzellátás, légkondicionálás, E: Vízellátás; szennyvíz gyűjtése, kezelése, hulladékgazdálkodás, szennyeződésmosás, F: Építőipar, G: Kereskedelem, gépjárműjavítás, H: Szállítás, raktározás, I: Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás, J: Információ, kommunikáció, K: Pénzügyi, biztosítási tevékenység, L: Ingatlanügyletek, M: Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység, N: Adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység.

Forrás: KSH munkaerő-felmérése.

Annak ellenére, hogy a szellemi munkakörök esetében a munkavégzési jellemzők, illetve a követelmények homogénebbek, mint a fizikai munkáknál, a fizikai és szellemi munkakörben dolgozók esetében többé-kevésbé azonos

ágazati arányok érvényesülnek, viszont egy ágazat relatív kereseti helyzetét a két állománycsoport aránya is befolyásolja. Így jóllehet a villamosenergia-, gáz-, gőzellátás légkondicionálás 2015-ben csak harmadik helyen állt a nemzetgazdasági ágak kereseti sorrendjében, de mind a fizikai, mind a szellemi állománycsoportba tartozók bruttó keresete itt volt a legmagasabb (331 ezer forint, illetve 540 ezer forint). Bár a kereskedelem és járműjavítás nemzetgazdasági ágban az átlagkeresetek nagyság és növekedési üteme tekintetében is elmaradtak a vállalalkozási szférára jellemző átlagtól, a növekvő munkaerőgondok miatt az év utolsó harmadában több nagy áruházlánc is keresetemelésre kényszerült. A kereskedelmi dolgozók elvándorlásához a vasárnapi zárva tartás miatt kieső jövedelem és a megnövekedett pénteki, szombati forgalom miatti többletterher mellett a feldolgozóipari munkahelyeknek kedvezőbb munka- és bérezési feltételekből következő elszívó hatása is hozzájárult.

2) A központi szabályozás érvényesül a 2015-ben éves átlagban 698 ezer főt⁷ foglalkoztató költségvetési szférában. Itt az elvi sémáját tekintve az 1990-es években kialakított bérezési rendszer⁸ alapilleményei 2008 óta változatlanok, míg a többletjuttatások egy része (például a garantált 13. havi kereset) megszűnt. Az utóbbi években viszont folyamatosak voltak a munkavállalóknak csak egy meghatározott rétegre koncentráltó, gyakran *ad hoc* jellegű bérkorrekciós intézkedések, egyes korábbi korlátozások fellazítása mellett. Mivel a változtatások parciálisak, esetenként egy munkahelyen belül is komoly feszültséget generálnak. Példa erre a pedagógus életpályamodell bevezetése, ami ha jelentős többletkövetelménnyel párosulva is, de érezhetően megemelte a tanári kereseteket, miközben változatlan maradt az ugyanazon intézményben nem tanárként dolgozók keresete. 2013 ősztől a pedagógusok, 2015 júliusától pedig a rendvédelmi dolgozók keresete nőtt a kiugró mértékben. Az utóbbi átlagosan 30 százalék volt, amit 2019-ig évi 5-5 százalék további bérfejlesztés követ, azaz hasonlóan a pedagógus előmeneteli rendszer bevezetéséhez, hatása a következő évek keresetnövekedési ütemében is tükröződni fog. Emellett több, hatásaiban kevésbé jelentős intézkedésre is sor került, amelyek jellemzően a szociális, illetve az egészségügyben dolgozók bizonyos csoportjait érintették. Ezek a területek évek óta munkaerőhiánnyal küzdenek, és a keresetkorrekció sem mértékében, sem a végrehajtás módjában (alapbérrendezés helyett hosszú távú elköteleződést nem jelentő formában – a szociális területen dolgozók 2014-ben pótlékként, 2015-ben hasonlóan az egészségügyi dolgozókhoz, bérkiegészítésként – kapták meg a többletjuttatást) nem volt olyan, ami megállíthatná az elvándorlást. A rosszul fizető és a családi kötöttségekkel nehezen összeegyeztethető foglalkozások nem népszerűek a fiatalok körében, így itt az a generációváltás az 1950-es évek első felében született nagy létszámú korosztályok nyugdíjba vonulása (amit a nőkre vonatkozó 40 éves szabály még fel is gyorsít), a közeli jövőben a már jelenleg is kritikus helyzetet még tovább fogja súlyosbítani.

⁷ A költségvetési intézményeknél ahol esetenként ugyanaz a személy több helyen is dolgozik, a tényleges dolgozói szám alatta marad az álláshelyekének. A NAV-adatokkal való összehasonlítás alapján a különbség tízezres nagyságrendű.

⁸ A rendszer távolról sem tökéletes, ennek jó példája, hogy még az előmeneteli kategóriák sem lettek hozzáigazítva az időközben jelentősen megemelt nyugdíjkorhatárhoz.

Az utóbbi évek intézkedéseinek következtében csökkent a költségvetési és a vállalkozási szféra közötti átlagkereset-különbség. 2015-ben 6,3 százalékos keresetnövekedési ütem mellett a költségvetés területén dolgozók bruttó keresete – közfoglalkoztatottak nélkül számolva – 256,4 ezer forint volt, ami csak hétezer forinttal maradt el a versenyszféra átlagától, bár állománycsoportonként a különbség, a költségvetési területek lemaradása, továbbra is jelentős. A keresetrendezésnél alkalmazott módszer miatt, hasonlóan a versenyszférához, a nem rendszeres kereseti elemek súlya a költségvetési szférában is megnőtt: a rendszeres keresetre jellemző 5,9 százalékkal szemben 14,1 százalékkal haladta meg 2015-ben az előző évi szintet.

A költségvetés nagy részterületei közül az év végi bérkiegészítés ellenére a humán-egészségügyi ellátásban dolgozók keresete mindössze 2,3 százalékkal nőtt. A 22 ezer fizikai dolgozó nettó keresete nem érte el a százezer forintot (99,1 ezer forint volt), a 78 ezer többségében magasan képzett szellemi dolgozó átlagkeresete 157,9 ezer forint volt. A szociális ellátás ágazatban a keresetek bár átlag felett növekedtek, de ez alig javított a terület nettó kereseti átlagának lemaradásán a (fizikaiak nettó kereseti átlaga 86,1 ezer forint, a szellemieké 114,6 ezer forint volt). Az oktatás mind kereseti átlag, mind növekedés üteme tekintetében közepes helyzetű volt 2015-ben (5,2 százalékos növekedési ütemhez 93,3, illetve 140,3 ezer forintos nettó kereset társult), míg 255 ezer főt foglalkoztató, meglehetősen heterogén tevékenységi struktúrájú közigazgatás, védelem, kötelező társadalombiztosítás nemzetgazdasági ágban 7,9 százalékkal lettek magasabbak a keresetek. (A növekedés a fizikaiaknál a rendvédelmi dolgozókat differenciáltan érintő béremelésnek köszönhetően kiugróan magas, 16,2 százalékos volt.) A fizikaiak nettó kereseti átlaga így 171,8 ezer, a szellemieké pedig 205,7 ezer forintra emelkedett.

3) Bérezés tekintetében külön szférát jelentenek a közfoglalkoztatottak, mivel keresetüket teljes mértékben a kormányrendeletek határozzák meg. 2015-ben a „normál” közfoglalkoztatott bérét 79 155 forintban, a szakképzettséget igénylő munkakörben dolgozó kevesek bérét 101 480 forintban, míg a munkavezetőkét 111 660 forintban állapították meg. A közfoglalkoztatottak kimutatott bruttó kereseti átlaga 79 756 forint volt, ami 52 ezer forintos nettó keresetet jelentett. 2015-ben a megelőző két évvel ellentétben a közfoglalkoztatotti bér (és ebből következően átlag kereset) kevésbé nőtt, mint a minimálbér (átlagosan mindössze 2,2 százalékkal), de a különbség még így sem akkora, hogy a helyben végezhető, és valódi hatékonysági követelményektől mentes közfoglalkoztatotti munkával szemben egy normál, de minimálbérral díjazott állás valódi alternatíva legyen.

A béren felüli munkajövedelmek – a dolgozóknak közvetlenül jövedelmet jelentő tételek (mint például a cafeteria) – lényegében nem változtak az előző évhez képest (havi átlagban a versenyszférában 13,9 ezer forint, a költségvetési

szférában 12,3 ezer forint volt). A béren felüli juttatások tekintetében az ágazati különbségek még a keresetre jellemzőnél is nagyobbak. Míg a kiugróan magas keresetekkel jellemezhető gyógyszeriparban az egyéb munkajövedelem évi 730 ezer forintot jelentett, addig az egyébként is alacsony keresetű szociális ellátásban nem érte el 34 ezer forintot sem.

A jövedelemadó-szabályokba, illetve a munkabért terhelő levonási kulcsokban hasonlóan 2014-hez 2015-ben sem volt érdemi változás,⁹ azaz a nettó keresetek növekedési üteme megegyezett a bruttóéval, s a nettó keresetek átlagosan a bruttó kereset 65,5 százalékának feleltek meg, ami a 2011 előtti időszakra jellemzőnél lényegesen kedvezőbb arány. Az adórendszer átalakításának nyertesei egyértelműen a magas keresetűek voltak. Ahhoz pedig, hogy a kedvezmények megszüntetése miatt az alacsony keresetűek nettó bére ne csökkenjen, a vállalkozásoknak maguknak kellett kiegészíteniük a jövedelmeket (bár ehhez kaphattak áthidaló pénzügyi segítséget). A költségvetési területen dolgozók számára ezt a problémát egységesen szabályozták. A keresetkorrekciós intézkedések és a munkaerő cserélődése eredményeként az érintettek száma ugyan folyamatosan csökken, de még 2015-ben is közel 180 ezren kaptak ilyen jogcímen átlagosan havi 9600 forint (illetve néhány ezren a nonprofit körben 9300 forint) összegű, szociális juttatásként nevesített – s így a keresetnek részét nem képező – kiegészítést.

A gyermeknevelés költségeihez történő társadalmi hozzájárulás döntő része az adókedvezményekben testesül meg. Az egy- és kétgyermekeseknél 2015-ig¹⁰ ez gyermekenként havi 62 500 forintot, három és több gyermek esetén pedig 206 250 forintot jelentett, amelyet 2014-től a megfelelő nagyságú jövedelemmel nem rendelkezők a nyugdíj-, illetve egészségbiztosítási járulékkal szemben is érvényesíthettek. Modellszámítás eredménye szerint a munkavállalók azon kisebbségének,¹¹ aki legalább három gyermeket nevelt, 2015. évi a kedvezmény figyelembevételével számított nettó keresete közel 51 ezer forinttal volt magasabb, mint az eltartotti kedvezményre nem jogosult többségé (3. táblázat).

3. táblázat: A családi kedvezmény figyelembevételével számított nettó- és reálkereset alakulása, 2015

Eltartott gyermekek száma	Egy főre számított havi nettó kereset (forint)	Nettó kereset	Reálkereset*	Az alkalmazásban állók létszámmegoszlása (százalék)
		2014-hez viszonyított változása (százalék)		
0 gyermek	158 945	4,2	4,3	48,6
1 gyermek	166 002	4,1	4,2	25,5
2 gyermek	185 827	4,0	4,1	20,0
3 vagy több gyermek	209 639	3,8	3,9	6,0

* A 2015. évi 99,9 százalékos fogyasztói árindekszel számolva.
Forrás: KSH (2016) 6. o. 7. tábla.

⁹ A munkavállalói közterhek kulcsa 2011-ben 0,5 százalékkal, majd 2012-ben további 1 százalékkal 18,5 százalékra nőtt (ebből 1,5 százalék a szolidáris járulék, 10 százalék a nyugdíj, 7 százalék az egészségbiztosítás díja), s az óta változatlan. A személyi jövedelemadó 2013-ban a szuperbruttósítás kivezetésével vált ténylegesen is egykulcsossá, ami a havi 200 ezer forint felett növelte meg – egyenes arányban a bruttó jövedelemmel – a nettó keresetet. Ugyanakkor megszűnt a nyugdíjjárulék felső korlátja.

¹⁰ 2016-tól a gyermekek utáni kedvezmény összege nő, mégpedig úgy, hogy korábbihoz képest a két gyermeket nevelők számára adja a rendszer a relatív legnagyobb előnyt.

¹¹ A modell a három és több gyermekeseknek még 6 százalékos arányával számolt, jóllehet 2015-ben a népszámlálásból továbbvezetett háztartási adatok szerint, ez már 5 százalék alá csökkent, miközben a gyermekek utáni kedvezményre nem jogosultaké 50 százalék fölé emelkedett. A háztartási struktúra módosulása a háztartástípus szerinti nettó összegek alakulását azonban érdemben nem befolyásolja.

HIVATKOZÁSOK

- BM (2016): [Havi tájékoztató a közfoglalkoztatás helyzetéről](#), 2015. december.
- BODNÁR KATALIN–SZABÓ LAJOS TAMÁS (2014): [A kivándorlás hatása a hazai munkaerőpiacra](#). MNB-tanulmányok, 114.
- CSERES-GERGELY ZSOMBOR–MOLNÁR GYÖRGY (2015): Munkapiaci helyzet a közfoglalkoztatásból való kilépés után. *Fazekas Károly–Varga Júlia* (szerk.): Munkaerőpiaci Tükör, 2014. MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézet, Budapest, 143–153. o.
- CSOBA JUDIT–NAGY ZITA ÉVA (2011): A magyarországi képzési, bértámogatási és közfoglalkoztatási programok hatásvizsgálata. Megjelent: *Fazekas Károly–Kézdi Gábor* (szerk.): Munkaerőpiaci Tükör, 2011. MTA Közgazdaságtudományi Intézet–Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 113–144. o.
- EB (2016): [2016. évi országjelentés](#). (Magyarország, amely a makrogazdasági egyensúlyhiányok megelőzésével és kiigazításával kapcsolatos részletes vizsgálatot is tartalmazza.) SWD (2016) 85 végső, Európai Bizottság, Brüsszel, február 26.
- KÖLLŐ JÁNOS–SCHARLE ÁGOTA (2011): A közcélú foglalkoztatás kibővülésének hatása a tartós munkanélküliségre. Megjelent: *Fazekas Károly–Kézdi Gábor* (szerk.): Munkaerőpiaci Tükör, 2011. MTA Közgazdaságtudományi Intézet–Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest, 145–160. o.
- KSH (2016): [Munkaerő-piaci folyamatok, 2015. I–IV. negyedév](#). Statisztikai Tükör, március 11.
- MNB (2016): [Inflációs jelentés, Budapest, 2016 március](#).
- VARGA JÚLIA (2015): Hova lettek az orvosok? Az orvosok külföldre vándorlása és pályaelhagyása Magyarországon, 2003–201. *Közgazdasági Szemle*, 63. évf. 1. sz. 1–26. o.